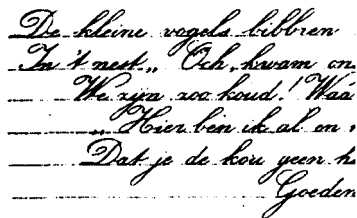


Handschriftbegeleiding

Algemeen bekend is dat handschriften in de bovenbouw niet 'om over naar huis te schrijven' zijn. Ze kosten daarmee onnodig veel correctietijd voor de betrokken leerkrachten. Ze leiden, ondanks stoer gedrag dat vaak anders moet doen denken, tot een verminderd competentiegevoel van de leerling. Ook is een steeds hoger tempo vereist, waarvoor de huidige methodeletterform minder geschikt is. Een goede begeleiding bij het aanpassen van de lettervorm van het handschrift is daarom op zijn plaats.

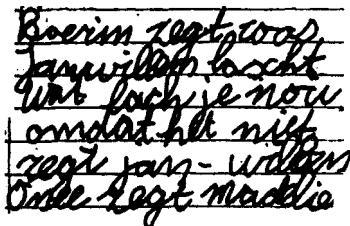
Ben Hamerling

De huidige methodeletters bevatten veel vormgevingsrestanten van een oud schrijfgereedschap, de kroontjespen. Tijd om de lettervormen aan het moderne schrijfgereed-



III. 1

Illustratie 1 laat zien dat bepaalde kenmerken van de oude methodeletters, die nog steeds onterecht in methodes toegepast worden, gevolgen hebben in huidige handschriften van kinderen (ill. 2), die met moderne schrijfmaterialen worden geschreven.



III. 2

Daarom worden in dit artikel een aantal voorstellen gedaan om kinderen weloverwogen wijzigingen in hun handschrift te laten aanbrengen. De vragen die **w**e dan kunnen stellen, zijn:

welke wijzigingen zijn verantwoord en leiden tot verbetering en hoe kunnen we dit de kinderen bewust maken?

Eerst gaan we echter kijken hoe kinderen zélf hun handschrift aanpassen.

Daar wil te kgaeze nog en correcte kunnen set. Er wordt in de meth orderussen bopt de te op doelmatige wijze, in een

III. 3 Vijf verschillende handschriften

Verbreed en onverbonden

Veel kinderen willen in de bovenbouw 'los' schrijven. De meeste drang om het schrift te wijzigen komt voort uit 'het mee willen doen in de groep'. Heel duidelijk is dit te zien bij meisjeshandschriften, die in deze periode sterk op elkaar gaan lijken. Met name de *verbreiding van de romp* wordt dan een kopieercriterium, dat samen met een gebrek aan kennis omtrent de letterafstand (spatie) leidt tot breed schrift zonder letterspaties. Van de veelgenoemde ontwikkeling tot een persoonlijk handschrift komt niet veel terecht: deze handschriften lijken allemaal op elkaar (zie m. 3).

Een tweede motivatie om tot een ander handschrift te komen, is de opvatting dat het aangeleerde schoolhandschrift door de kinderen 'schools' wordt gevonden. Er ontstaat een experimenteerhouding. Het kind wil een ander handschrift uitproberen.

Het wordt tijd dit experiment verantwoord te begeleiden. Hierbij is het goed als de kinderen mee kunnen denken over de argumenten om het handschrift een wijziging te laten ondergaan.

Verantwoord wijzigen

In het hiernavolgende stellen we vier wijzigingen voor in het handschrift die het handschrift essentieel wijzigen, maar ook verantwoord verbeteren en veel effectiever maken.

Dit laatste is onder andere noodzakelijk omdat het tempo een grotere rol gaat spelen bij het schrijven in de bovenbouw. Het handschrift moet voor een hogere snelheid geschikt worden gemaakt.

Vier onderdelen komen ervoor in aanmerking. Deze hoeven uiteraard niet allemaal tegelijkertijd toegepast te worden:

- 1 lus-/romphoogteverhouding;
- 2 rompbreedte / -hoogteverhouding;
- 3 hoofdlettervormen / -grootte;
- 4 hellinghoek.

Aanpassing van de letterv

in de bovenbouw

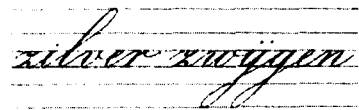
We gaan daarbij uit van het aangeleerde verbonden schoolhandschrift, omdat daarbij door de verbindingshaal automatisch een letterspatie wordt meegeleverd waarover de leerling niet na hoeft te denken. Voor een goede leesbaarheid is het van fundamenteel belang dat letterafstanden worden gebruikt zoals in illustratie 3 te zien was. Blokletters kunnen alleen worden gebruikt met een juiste spatiëring en de benodigde kennis is voornamelijk aan deskundigen voorbehouden.

Het oefenen van de voorgestelde wijzigingen zal dus afwijken van de voorbeeldregel in het methodeschrift. Vanaf het tweede deel van groep 5 kan in de schriftjes al een begin met de vernieuwing worden gemaakt. Het eerste halfjaar wordt nog te veel geoefend in de aangeleerde lettervormgeving. Het is even wennen om *niet* volgens het voorbeeld te schrijven, maar het geeft daardoor juist veel duidelijkheid. De wijzigingen worden bewuster doorleefd.

1 De verhouding lus/romp

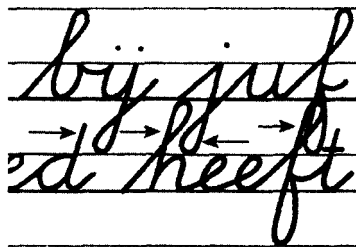
Dit is zeker de moeite van het bespreken en wijzigen waard.

In het verleden werd veel schuiner geschreven, omdat er 'zwelruimte' moest zijn. De letter werd met een 'kroontjespen' geschreven, waarbij bij de neerhaal meer druk werd toegepast (zie ill. 4).



III. 4

De lussen werden veel langer en die lengte is nu nog steeds in de modernste schrijfmethode terug te vinden (zie ill. 5).

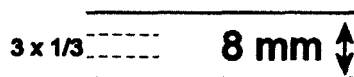


III. 5

Dit leidt tot een fout: in de onderbouw wordt in alle schrijfmethode een lus-/rompverhouding aangeleerd, die in de bovenbouw niet is vol te houden zonder dat de regels in elkaar gaan haken (regelverhaking).

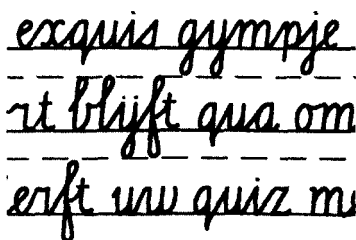
Daarom is het goed dit de leerlingen duidelijk te maken en een andere en vooral eenvoudige verhouding toe te passen: 1: 2.

Het handigst is om de standaard regelhoogte (8 mm-lijnatuur) in drieën te verdelen (ill. 6), omdat ook onderlussen van de regel erboven gerekend moeten worden. De *romp* (kleineletterhoogte) wordt dus even groot als de lussen. Sommige kinderen lossen dit al min of meer zelf op, maar het is beter dat dit onder begeleiding aan alle kinderen wordt voorgesteld.



III. 6

In de praktijk is dit wijzigingsvoorstel het handigst te vertalen met 'de rompen even hoog blijven schrijven en de lussen inkorten' (zie UI. 7).

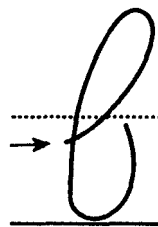


III. 7

De kinderen moeten er hierbij goed op letten dat ze *niet de hele letter gaan verkleinen*. De rompen blijven ze even hoog schrijven als ze al deden.

Het duurt wel even voor dit geautomatiseerd is. Het helpt hierbij een liniatuur aan te bieden zoals in ill. 6. Maak in dat geval gebruik van blaadjes met de liniatuur 2,5 mm schaduwlijn en laat de kinderen vervolgens met potlood een 'luslijn' op 2/3 hoogte trekken. Dit hoeft maar voor een paar regels toegepast te worden. Later is het voldoende op 2/3 hoogte een stip of een streepje te zetten.

Wijs de kinderen er wel op dat ze de 'lusknoop' nooit onder romphoogte schrijven (zie ill. 8). Dit schaadt de leesbaarheid. Als de kinderen de ophalen steeds strak maken, is er geen probleem.



III. 8

Aanvankelijk wordt door dit alles langzamer geschreven. Dat is normaal.

Écht tempo maak je overigens met een tekstverwerker. Snelheid blijft een vijand van duidelijk schrift.

2 Rompbreedte

De keuze voor rompbreeding die vooral veel meisjes in de hoogste leerjaren doen is in feite *niet handig*. Als er al voor een andere breedte van de aangeleerde methodeletter zou moeten worden gekozen, is het beter de romp juist *minder breed* te gaan schrijven (zie ill 9).

orm

schrijfmethode schrijfmethode

III. 9

Er zijn nu een aantal voordelen te melden:

- het schrijven kan sneller en gemakkelijker omdat er minder verplaatsing naar rechts is;
- de halen die over elkaar heen vallen in letters als a, d, g, q zijn nu kleiner en ontsporingen zijn er dan ook minder (ill. 10);



III. 10

- het lezen gaat sneller omdat er meer woorden op een regel passen. De oogsprongen zijn minder groot. U ziet in het voorbeeld dat ook de woordafstanden kleiner kunnen;
- het schrijven kost minder papier (economisch en milieuvoordeel);
- de p kan eventueel van onderen gesloten worden, omdat de overlap nog maar klein is. Uiteraard is dit maar een suggestie. Voor sommige kinderen zal deze verandering te lastig zijn.

plakt op kurk plakt op kurk

III. 11

Dezelfde woorden met kortere lussen, minder schuin en minder breed geschreven, leveren een aanzienlijke besparing op in ruimte en bewegingsenergie.

3 Vorm en grootte van de hoofdletter

Om dezelfde reden als waarom de lussen zo lang werden geschreven, werd de hoofdletter (foutief: moet eigenlijk kapitaal worden genoemd) zo groot geschreven. Dat hij in dit formaat een duidelijke rol speelt in de ge-

noemde 'regelverhaking' zal duidelijk zijn. Te zien is in het bovenste deel van ill. 12 dat een moderne methode net zo min de regels onder elkaar kan laten beginnen als een schrijfmethode uit het begin van de vorige eeuw (ill. 1 methode van 't Höff). Door de voorgestelde wijzigingen uit dit artikel toe te passen, is er geen enkel probleem meer (zie onderste deel ill. 12).

*Gijge uit 't dorpe
Kocht een zeilboot van
Wat denk je sprek
Mooi dat ik nu mijn*

*Gijge uit het dorpe
Kocht een zeilboot van
Wat denk je sprek
Mooi dat ik nu mijn*

III. 12

Daar komt nog bij dat elke methodeletterontwerper zijn/haar eigen favoriete vlaggen en wimpels ging ontwerpen, een praktijk, waar we nog steeds de hinder van ondervinden.

Elke methode heeft daardoor de grootste verschillen in lettervorm bij de 'hoofdletters'. Ook werden zelfs kleine letters (minuskels) vergroot en als hoofdletter ingezet (M, W, N, V, U, A). Daardoor gaan grote delen van de letter elkaar overlappen (zie ill. 11, de lange delen tussen de stippellijnen), wat kinderen onnodig schrijfproblemen bezorgt en een prettige beweging binnen de letter verstoort.

*Wat des
Mooi d*

III. 13

Oorspronkelijk was dit anders. In de periode van *de meest leesbare letter*, de Renaissance, was de kapitaal als hoofdletter nauwelijks groter dan de rompletter (zie ill. 14). Dit hoefde ook niet, omdat de constructie en vorm ervan duidelijk onderscheiden waren van de andere letters.

domino

III. 14

Deze werkwijze is ook eenvoudig terug te vinden in de letters die u nu leest.

De kapitaalvorm is oorspronkelijk afkomstig van de Romeinen en wordt nu *nóg* als 'hoofdletter' in drukwerk en bij blokletters gebruikt. In puzzelhokjes is het de meest logische vorm, omdat er geen hoogteverschillen bij voorkomen en de kapitaalvorm op het vierkant is gebaseerd.

In andere landen wordt hij ook wel als 'hoofdletter' gebruikt bij het verbonden schrift.

Is de, voor de kapitaal benodigde *beweging* nu niet storend ten opzichte van de verbonden letters?

Om een aantal redenen is dit niet het geval.

Ten eerste verschijnt deze letter altijd (behalve bij de eerste zin) na een punt. Je neemt daarbij even de tijd om een nieuwe zin te beginnen en dan is het geen enkel probleem om daarbij een andere beweging te starten.

Ten tweede komen kapitalen in minder dan twee procent van de letters voor.

Het beste is het om dit zelf eens uit te proberen bij het overschrijven van drie regels uit een boek. Duidelijk wordt dan dat er van nadelige invloed geen sprake is. De voordelen zijn echter duidelijk:

- geen onnodige trajecten en bewegingen door merkwaardige 'vlaggen en wimpels';
- minder kans op het in elkaar haken van regels (regelverhaking);
- regels kunnen met rechte marge beginnen (zie ill. 12);
- een duidelijker vormgeving;
- een meer volwassen en daarmee minder schoolse aanblik;
- historisch en typografisch verantwoord;
- het verkeerd gebruik van kleine kapitalen binnen een woord valt nu meteen op.

De kapitaal kan verbonden worden aan de erop volgende letter of los geschreven worden.

Wijs kinderen er ook op dat

'hoofdletters' niet tegen de bovenlijn aan geschreven moeten worden.

Bovendien kun je met kapitalen ook woorden vormen en dat kan met de oude 'hoofdlettervormen' niet (ill. 15).

LETTERGJETER
LETTERGIETER

III. 15

4 Hellinghoek

Nu de noodzaak tot schuin schrijven niet meer door het schrijfmateriaal wordt voorgeschreven, is het goed de kinderen erop te wijzen meer rechtop te schrijven (zie illustratie 11). De meeste kinderen hebben dit overigens al zelf ontdekt; en in de hoogste leerjaren wordt over het algemeen steeds minder helling geschreven.

Rechtop schrijven is overigens ook beter leesbaar en geeft voor het linkshandige kind minder problemen.

Hoe nu verder?

Regelmatig kan er aandacht aan één van de vier genoemde aspecten worden besteed. Bijvoorbeeld door eens wat stukjes handschrift uit de klas te kopiëren en een 'naamloze' collage ervan in de les te bespreken. Ook voor studenten die stagelopen kunnen dit zeer zinnige handschriftprojecten zijn.

Het is opvallend hoeveel kinderen iets opmerken. Hun opmerkingen geven iedereen, tot en met de leerkracht, veel inzicht en zetten zo aan tot een bewustere omgang met de vormgeving van het handschrift. Daardoor nemen de leesbaarheid en het schrijfgemak toe.

Na de genoemde aspecten afzonderlijk geoefend te hebben, kunnen er meerdere in één les aan de orde komen. Dit alles is ook te oefenen als kinderen 'blokletterschrift' gebruiken. Hier doen zich dezelfde criteria voor (ill. 18).

we schrijven op een
we schrijve
we schrijven op een andere manier

III. 16

Het is belangrijk te oefenen met de kinderen in het *versmallen* van rompen en het *verkorten van lussen*. Ze mogen er ook best mee overdrijven, kinderen doen dit laatste graag. Daardoor worden ze zich veel meer bewust van wat er in het handschrift allemaal belangrijk is. Ook merken ze dan dat ze het handschrift kunnen beïnvloeden (zie Hamerling, 2001, 2002a, 2002b).

Het is tevens van belang dat kinderen bij het versmallen niet te kleine woordafstanden gaan maken. Let er ook op dat ze geen te dikke penpunt gebruiken (zie ill. 2). Een dunnere penpunt zou in de voorbeelden hierbij een grotere leesbaarheid hebben gegeven. Een penpunt die niet dikker is dan één op tien ten opzichte van de romphoogte is het meest aan te bevelen.

We schrijven op
jagerskleding
belangrijk

III. 17

De schrijfmethodeboekjes kunnen dus vanaf nu ook anders ingezet worden. Daarbij moeten de kinderen zo lang corrigerend en dus bewuster omgaan met de voorbeelden totdat methodeschriftontwerpers de huidige ontwikkeling van het schrijfmateriaal omzetten in aangepaste lettervormgeving.

Het is geen enkel probleem dat de kinderen de voorbeelden gewijzigd naschrijven. Dat doen ze in feite toch al.

We schrijven
jagerskleding
belangrijk

III. 18

We zien nu eenmaal de kwaliteit van het handschrift teruglopen. Dan kunnen we niet de handschriftontwikkeling aan de kinderen zélf overlaten, maar met verantwoorde begeleiding werken aan een verbetering van het handschrift.

De auteur is docent Handschrift- en toetsenvaardigheidsontwikkeling aan de Hogeschool Mamix Academie in Utrecht.

Literatuur

- Hamerling, B. (2001). Schrijven is als muziek maken. *Didaktief[^] School'y[^]*. 31, nr. 3 (maart)
- Hamerling, B. (2001). Lettervorm in de hoofdrol. *Didaktief[^] School'yy.* 31, nr. 8 (oktober).
- Hamerling, B. (2001). Handschriftcriteria in midden- en bovenbouw *Praxisbulletin* jrg. 18, nr. 8 (april).
- Hamerling, B. (2002) Functioneel geletterd, maar nu de letters nog. *De wereld van het jonge kind* jg. 29, nr. 5 (januari).
- Hamerling, B. (2002) Blokletters, verbonden schrift en de ruimtelijke oriëntatie in het platte vlak. *De wereld van het jonge kind* jg. 29, nr. 7 (maart).
- Hamerling, B. (2002). Ergonomisch verantwoord schrijven. *Didaktief[^] School* jrg. 32, nr. 3
- Hamerling, B. (2002a). Handschriftontwikkeling en -onderhoud in de bovenbouw; *Praxisbulletin* jrg. 19, nr. 7 (maart).
- Hamerling, B. (2002b). Handschriftontwikkeling en -onderhoud in de bovenbouw; *Praxisbulletin* jrg. 19, nr. 8 (april).
- Scholten, A. (2002) Schrijven in vormen. *Praxisbulletin* jrg. 20, nr. 2 (oktober).

